

SZEMÉLYNEVEK

TÜPOLOGIKUS NEVEK ÉS RAGADVÁNYNEVEK A QUMRÁNI KÖZÖSSÉG IRODALMÁBAN

A tüpologikus nevek olyan elnevezések, amelyeket ismert bibliai nevekből alkottak szerzőik. Alapul bibliai személy- és csoportnevek szolgálnak, amelyeket a szerzők – jelen esetben a Holt-tenger közelében, a Wadi Qumrán környéki barlangokban talált, a Kr. e. 2. sz. – Kr. u. 1. sz. között keletkezett esszénus iratok szerzői – saját koruk szereplőire, illetve csoportjaira alkalmaztak. Ilyen elnevezések a művekben szereplő *Cádoq Fiai*, *Áron fiai*¹ *Efráim*, *Menase*², *Júda*³, *kittim*⁴, *Absalom Háza*, *Peleg Háza*⁵, valamint a csaknem valamennyi szövegben előforduló *Izrael* név. A tüpologikus nevek használata különösen az ún. pesarimra, azaz a bibliai prófétai könyvekhez készült speciális qumráni interpretációk csoportjára jellemző⁶, de más szövegekben is előfordul. Az említett iratokon kívül a Damaszkuszi Íratban gyakori elnevezés-forma.⁷ Az iratok a tüpologikus nevek mellett szereplőiket különféle ragadványneveken nevezik, olyan elnevezésekkel, amelyeket viselőik valamely jellegzetes tulajdonsága ihletett. A megnevezettek minden bizonnyal történelmi személyek, akiknek valódi nevét az iratok nem árulják el. A qumráni szövegek olykor említenek történelmi szereplőket saját neveiken, mint pl. a Náhum-peserben említett *Démétriosz*, *Jáván királya* (4Q169 frg. 3–4, 2) és *Antiokhosz* (4Q169 frg. 3–4, 3), vagyis Démétriosz Eukairosz (Kr. e. 96–88) és (minden bizonnyal) IV. Antiokhosz Epiphanész (Kr. e. 175–164) szeleukida uralkodók. A Mishmarot C-vel jelölt, egyazon kéziratához tartozó töredék-csoport egyes darabjai a hasmóneus királyság Kr. e. 1. századi történetének néhány szereplőjét említik: Selamcijónt, azaz a Kr. e. 76–67 között régensként uralkodó Alexandra Szalómé királynét (4Q322 frg. 2, 4Q324b frg. 1), Hürqanoszt, Alexandra Kr. e. 67–63 között uralkodó fiát (4Q322 frg. 2, 6), valamint a Pompeius Kr. e. 63-as szíriai

¹ CD III.21, IV.1, 3; 4QFlor 4Q174 1–2 I.17; Cádoq fiai, a papok – IQS V.2, 7–9 (a szövetséget megtartók, akik az Ő kedvét keresik); IQSa I.2, 24; II.3; IQSb III.22; Áron fiai IQS V.21.

² Efráim: 4QpPs/b 4Q173 3; 4QTestimonia 27; CD VII.12, 13, XIV.1. 4QpNah 4Q169 frg. 3, II.2, 8, III.5; 4QpHos/b 4Q166 frg. 2, line 3. Menase: 4QpNah 4Q169 frg. 3, III.9, IV.1, 3. Efráim és Menase 4QpPs/a 4Q171 II.17.

³ IQpHab VIII.1, XII.4, 9; CD IV.3, 11, VI.5, VII.12, 13, VIII.3, XIV.1, XIX.15, XX.27 és más szövegekben is.

⁴ IQpHab II.12, 14, III.4, 9, IV.5, 10, VI.1, 10, IX.7; 4QpIsa/a [4Q161] B 2, 6, 7; C 5; IQpPs [IQ16] IX.4; IQM számos alkalommal, csak a következő fejezetekben: I, XI, XV–XIX. 4QpNah [4Q169] frg. 3 I.3.

⁵ IQpHab V.9; CD XX.22.

⁶ A legtöbb peser szövege a Discoveries in the Judaean Desert, Oxford: Clarendon Press sorozatának egyes kötetiben jelent meg: III, 95–96, pl. XVIII; V, 15–17, pl. VI; 11–15, pls. IV–V; V, 17–27, pls. VII–VIII; V, 27–28, pl. IX; V, 28–30, pl. IX (interpretációk Jesája könyvéhez); V, 31–32, pl. X (a Hósea-peser); I, 77–80, pl. XV, V, 36, pl. XII (Míka); V, 37–42, pl. XII–XIV (Náhum); V, 42, pl. XIV; I, 80 (Cefanja); V, 42–51, pls. XIV–XVII; V, 51–53; I, 81–82 (Zsoltárok). A Habakkuk-interpretáció legfontosabb kiadásai: M. BURROWS–J.C. TREVER–W.H. BROWNLEE (eds.), *The Dead Sea Scrolls of St. Mark's Monastery* 1–2, New Haven 1950–51, vol. 1, pls. LV–LXI és B. NITZAN, *Megillat pesher Habaqquq* (IQpHab), Jerusalem: Bialik Institute 1986. Az idézett és az alább idézendő szövegek fordításai megtalálhatók FRÖHLICH IDA, *A qumráni szövegek magyarul*, Piliscsaba–Budapest: PPKE BTK–Szent István Társulat 2000 (2. kiadás) c. kötetében.

⁷ A Damaszkuszi Írat legfontosabb kiadásai: S. SCHECHTER, *Fragments of a Zadokite Work*. Edited from Hebrew MSS in the Cairo Genizah Collection. Documents of Jewish Sectarians 1, Cambridge 1910; M. BROSHI (ed.), *The Damascus Document Reconsidered*, Jerusalem: The Israel Exploration Society–The Shrine of the Book, Israel Museum 1992.

hadjárataiban részt vevő Aemilius Scaurus római hadvezért (4Q434a 2, 5).¹ A más szövegekben tüpológikus és ragadványneveken említett személyek minden bizonnyal az ő kortársaik.

A qumráni tekercsek gyűjteményében talált művek kronológiája sajnálatos módon bizonytalan; különösen a csak kevés kéziratban ismert és a töredékes művek datálása okoz nehézséget. A kézirat kora ugyanis csak a mű keletkezésének post quem-jét jelzi, a szöveg első megfogalmazásának korára nem ad felvilágosítást. A mű maga az általunk ismert kéziratnál akár több száz évvel korábbi is lehet. A Damaszkuszi Irat és a pesarim kronológiai kapcsolatáról azonban annyi megállapítható, hogy a Damaszkuszi Irat az esszésus irodalom régebbi vonulatához tartozó mű, feltehetően a Kr. e. 2. sz. közepe után keletkezett. Ez a mű ad rövid (és bibliai sémát követő) áttekintést a csoport, az irányzat történetéről, amelyet a babilóni fogságba viteltől (Kr. e. 586) a Kr. e. 2. sz. első harmadáig tekint át. A Prófétaí interpretációk (pesarim) kéziratai a Kr. e. 1. sz. második feléből származnak, a bennük említett legkésőbbi események a római hódítás, a Pompeius-féle hadjárat (Kr. e. 63) időszakának eseményeivel azonosíthatók.

A qumráni szövegek sohasem utalnak a tüpológikus nevek eredetére; az elnevezésekkel kapcsolatban nem idézik fel azokat a bibliai történeteket, könyveket, amelyekből a nevek származnak. A nevek tehát idegen szövegkörnyezetben vannak, eredetükre vonatkozó mindenfajta utalás nélkül. A tüpológikus elnevezések bibliai személy- és csoportneveken alapulnak. Ez a nyelvezet és hagyományvilág egyébként teljesen áthatja a qumráni szövegeket.

A prófétaí interpretációk (pesarim) bibliai szövegeket kommentálnak, versről versre. Az iratcsoport elnevezését az interpretációt bevezető formuláról (*pisró*, vagy *peser 'al*, azaz 'értelmezése', 'értelmezés a ... felől') kapták. Az interpretációban olvasható egyéb elnevezésekhez, a ragadványnevekhez alkalmanként az interpretált prófétaí szöveg szavai szolgálnak kulcsszavakként. Az interpretátor ezek segítségével alkot új kifejezéseket, új elnevezéseket, amelyek a saját korában történt eseményekre, a saját korában szereplő személyekre utalnak. Tulajdonságokon alapuló elnevezéseknek a *Tudás Csepegtetője*, *Hazugság Csepegtetője*, *Igaz Tanító*, *Gonosz Pap*, *A Törvény Betartói*, *Hízegő Dolgok Magyarázói* elnevezések tűnnek. E nevek közül számos előfordul a pesarimon kívül más qumráni szövegekben, leggyakrabban a Damaszkuszi Iratban: a *Hízegő Dolgok Magyarázói*, a *Hazug*, a *Gúnyolódó*, *Tanító* (*mwrh*), vagy a *Hazug Csepegtető*.² Mivel a Damaszkuszi Irat és a pesarim keletkezése között több mint fél évszázad telhetett el, föltételezhető, hogy a nevek egy régebbi és folyamatos, feltehetően szóbeli hagyományból erednek, amely hagyomány más írott forrásokban nem maradt fenn.

A nevek rendszerezését és értelmezését bonyolulttá teszi az, hogy mind a tüpológikus, mind a tulajdonságokon alapuló elnevezéseknél gyakran használnak szinonim elnevezéseket, mint pl. a *Cádoq fiai* ~ *Áron fiai*, amely elnevezések a papság egyes csoportjára vagy a papság egészére utalhatnak.

¹ A szövegek kiadása: B.Z. WACHOLDER–M.G. ABEGG, A Preliminary Edition of the Unpublished Dead Sea Scrolls. The Hebrew and Aramaic Texts from Cave Four, Washington: Biblical Archaeological Society 1991–95, Fasc. I, 60–101, 103–18.

² Efrájim: CD VII.12, 13, XIV.1; 'a hízegő dolgok kutatói' CD I.18; CD VI.11, XIX.35, XX.14, I.11, XX.1, 28, 32; VIII.13, XIX.25. CD I.14, és IV.19 a pesarimban szereplő elnevezés előtörténetének tekinthető formák.

Ami a tüpologikus neveket illeti, magától értetődőnek látszik, hogy ezeket a bibliai értelmük szerint kell értelmezni – azonban e nevek közül legtöbb több bibliai könyvben is előfordul, egymástól eltérő jelentéssel. A tüpologikus nevek többértelműek, polüvalensek, gyakran egy belső bibliai értelmezés következtében. Például, az *Efrájim* és *Menase* nevek a Genesisben Józsefnek, Jákob fiának két fiát jelölik (Gen 41: 51–52, 46: 20). Közülük *Menase* az idősebb, ennek ellenére, amikor Jákob megáldja utódait, köztük e két unokáját is (Gen 48: 1–17), *Efrájimot* áldja meg *Menase* előtt. Az áldás sorrendjének megfordítása az olvasóban az elsőszülöttség elvesztésének az őszövetségi patriarcha-történetekben amúgyis ismert motívumát idézheti fel (ld. Jákob és Ézsau története, Gen. 25). *Jesája* könyvében viszont a két névhez a sorrendiségnek semmiféle motívuma nem kapcsolódik; ott az *Efrájim* név az északi monarchiát, *Israelt* jelenti, *Menase* pedig ugyanebben a könyvben mint a Jordánon túli Gileád terület elnevezése jelenik meg, amely ellenőrzést akart gyakorolni a szamariai kormányzat fölött (Jes. 9: 12–20).³ Ugyanez áll a számos qumráni műben használt *Júda* névre is: amikor ugyanis tüpologikus elnevezésként használják, nemcsak Jákob elsőszülötti áldással megáldott fiát jelentheti, mint az a Genesisben olvasható (Gen. 49: 8–12), hanem a déli Júda monarchiát, a helyesnek elismert Jahve-kultusz központját, ahogyan a történeti és prófétai könyvek ezt az elnevezést használják.

A Biblia maga tehát számos esetben két, vagy ennél több jelentést ajánl fel ugyanazzal a tüpologikus névvel kapcsolatban. Melyiket keressük egy-egy qumráni szövegben előforduló név esetében? További nehézség, hogy ugyanaz a tüpologikus név különböző qumráni szövegekben (hiszen ezeket magukat is különböző korokban különböző szerzők írhatták) különböző személyeket és csoportokat jelölhet.

Csak egyetlen példa ennek illusztrálására: a Templomtekercsben *Israel* a kiválasztottak csoportját jelöli, szent népet, akik Istenük szavára figyelnek és törvényeit és parancsait betartják – azokat a parancsokat, amelyeket éppen a Templomtekercs szövegének értelmezésében olvashatók. A csoport az 'ígéret földjé'-re való belépés előtt áll. Ellenfél-csoportjuk a kanaániak, akiket különböző archaikus történeti neveken nevez a szöveg, úgymint hettiták, hivvik, gírgasik stb. A 'kanaániak' *Israel*től eltérő vallási gyakorlatot folytat, ennél fogva a Templomtekercs szemlélete szerint bűnösök, akiket a föld bűneik miatt kivet, kiokád magából. Történetileg szemlélve a Templomtekercsben emlegetett 'Israel' a fogság utáni korszak társadalmi-vallási csoportja. Olyan csoport, amely kész megtartani a Templomtekercsben Isten által előírt rendelkezéseket; e parancsok megtartása biztosítja számukra azt, hogy birtokba vegyék Kanaán földjét és megmaradhassanak azon.

Israel a Habakkuk-peserben (1QpHab) viszont nem azonos az előbbivel. Ez a szöveg jóval későbbi, mint a Templomtekercs; mint azt már említettük, ezt a Kr. e. 1. sz. második felében írhatták, Pompeius római seregeinek hódítása után.⁴ Az *Israel* név itt valószínűleg a hasmóneus királyság egészére, annak területén lakókra és a jeruzsálemi kultusz

³ GRAY, G.B., *The Book of Isaiah I–XXXIX*, ICC Commentary New York: Scribner 1912, p.187; SWEENEY, M.A., *Isaiah 1–39. With an Introduction to Prophetic Literature (The Forms of the Old Testament Literature XVI)*, Grand Rapids: Eerdmans 1996, p.194.

⁴ Első kiadója, Y. YADIN a Templomtekercset a Kr. e. 2. sz. második felére datálta, ld. Y. YADIN, *The Temple Scroll*, Jerusalem 1983, vol.I, 386–90; hasonlóképpen L. SCHIFFMAN, *The King, His Guard and the Royal Council in the Temple Scroll*, PAAJR 54 (1987) 237–59. Valamivel későbbi datálását ld. M. HENGEL–J.H. CHARLESWORTH–D. MENDELS, *The Polemical Character of „On Kingship” in the Temple Scroll: An Attempt at Dating 11QT Temple*, JJS 37 (1986) 28–38. A pesarim datálásának 'terminus post quem'-e Szíria római meghódításának éve (Kr. e. 63); ennél későbbi eseményt a pesarim nem említ.

közösségéhez tartozókra használatos – de a név használói az ‘Izrael’ fogalomba nem értik bele az esszénus közösség és szellemi irányzat tagjait. *Izrael* tehát itt a történelmi közösséget jelenti: „...miután azonban uralkodott Izraelben, gögössé vált; elhagyta Istent, és hűtlenné vált a parancsokhoz, a vagyon kedvéért” (1QpHab VIII. 9–10; vö. 4QpNah 4Q169 III. 3). A kiválasztottakat, a történelmi közösség elkülönülő részét a Habakkuk-peser szerzője egy másik tüpológikus névvel *Júda*-nak nevezi. Azok tartoznak ide, „akik betartják a Törvényt, Júda házában” (1QpHab VIII. 1). Más, rájuk utaló kifejezésekben is *Júda* nevét használják a peserek szerzői: *Júda Egyszerűi* (1QpHab XII. 4); *Júda Dicsősége* (4QpNah [4Q169] III. 4).

Izrael közösségének másik része Júdával ellentétes oldalon áll. Őket a peserek szerzői bűnösöknek tekintik, és különféle neveken nevezik. Az egyes elnevezések föltehetőleg különböző csoportokra utalnak. Az elnevezések között vannak az *Efrájim* és *Menase* nevek is (*Efrájim* és *Menase*: 4QpNah 4Q169 frg. 3, II. 2, 8, III. 5; 4QpHos/b 4Q166 frg. 2, line 3; *Menase*: 4QpNah 4Q169 frg. 3, III. 9, IV. 1, 3). Általánosan elfogadott, hogy ezeket az elnevezéseket a farizeusok és a szaddukeusok, az ‘írástudók’ és a papi arisztokrácia társadalmi-vallási csoportjaival lehet azonosítani; olyan csoportokkal, amelyekkel az esszénus hagyomány követői nem ápoltak jó kapcsolatokat.⁵ A bibliai elnevezések rendszerét tekintve azonban egyáltalán nem logikus, miért szerepelnek Efrájim és Menase – József fiai – Júda ellenségei között.

Abban, hogy a pesarim exegetikai háttéréből többet érthessünk meg, az ugyanezen szövegekben szereplő ragadványnevek elemzése segíthet. Úgy tűnik, ezek a nevek a nevezettek bizonyos tulajdonságain alapulnak. Előfordul ugyan, hogy valamelyik név az interpretált prófétai szöveg vagy zsoltár költői képeiből eredeztethető⁶, az elnevezések forrása azonban rendszerint nem az interpretált bibliai szöveg. Többen és többször megjegyezték már, hogy az olyan elnevezések, mint a *Hazug*, a *Gúnyolódó*, és a *Hízalgő Dolgok Magyarázói* nevek eredete Jesája (Izajás, Ézsaiás) próféta könyve lehet, és hogy a nevek értelmét ezen prófétai könyv exegetikai háttére határozza meg. A rész, amelyből a ragadványnevek származnak, Jesája könyvének 28. és 30. fejezetei.⁷ A prófétai beszéd fő témája ezekben a fejezetekben különböző csoportok ellentéte: a próféta csoportja és egy másik, bűnösnek tekintett csoport ellentéte. Jes. 28. fejezetében három költői beszéd található:

- 1) ‘Efrájim’ részei, 28: 1–6;
- 2) papok és próféták, amint ittasan tántorogva utat tévesztenek, 28: 7–13;
- 3) a ‘gúnyolódók’ (*nšy hlšwn*) és a Ciónon elhelyezett szegletkő, 28: 14–22.

A Jesája-szövegben emlegetett ‘gúnyolódók’ (*nšy hlšwn*) a prófétai szövegben vezetőket jelent, „akik népemen uralkodtok Jeruzsálemben”. A szövetséghez való viszonyukat a próféta így értékeli: „Ti ezt mondjátok: »mi szövetséget kötöttünk a halállal, és szerződésre léptünk az alvilággal«. A hazugságot választották menedékül, a hamisság

⁵ AMOUSSINE, J.D., Ephraim et Manassé dans le Péscher de Nahum (4Q pNahum), RQ 15 (1963) 389–396; D. FLUSSER, Phariseer, Sadduzäer und Essener im Pescher Nahum, in: K.E. GRÖZINGER, N. ILG (eds.), Qumran, Wege der Forschung CDX, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1981, 121–166.

⁶ Az egyetlen példa, amely a prófétai szöveg költői képe és az interpretációban alkalmazott elnevezés közötti szoros összefüggést mutatja, a *Haragos Oroszlán* 4QpNah [4Q169] frg. 3–4, 14–11-ben. Ugyanezt a nevet használja 4QpHos/b [4Q166] frg. 2, 2, ahol az interpretált szövegben ez a szó nem fordul elő (a következő versben viszont igen. Úgy tűnik, hogy az elnevezés a Náhum-peserből származik, és a Hósea-peser már független névként használja).

⁷ Jes. 28:14–15; 30:10.

oltalmazójuk. A próféta a csoport bukását jövendöli meg (Iz. 28: 14–18). A név Jesájánál minden valószínűség szerint Jeruzsálem vezető köreit jelöli a próféta korában (Kr. e. 8. sz. második fele).

Néhány későbbi szerző – annak a vallási csoportnak a tagjai, amely a qumráni közösségnek is őse lehetett – valószínűleg aktualizálta a nevet, és egy saját korabeli csoportra alkalmazta, amelyet ő maga bűnösnek tekintett. Más, Jesájától származó neveknek hasonló útja lehetett, mint a ‘gúnyolódók’-nak. A hamis prófétákat a következő mondattal szólítja meg Jesája: „Mondjatok inkább hízelgő dolgokat (*hlqwt*), prófétáljatok csalárdságokat” (Iz. 30:10). A prófétai versben szereplő kifejezés nyomán alakulhatott ki a qumráni szövegekben használatos elnevezés, a *Hízelgő Dolgok Magyarázói* (*dwrsy hhlqwt*).⁸ Az elnevezés népszerűvé válásában szerepe lehetett a *hlqwt* és a *hlkwt* szavak hasonlóságának is. Utóbbi a halákára, azaz a bibliai szövegek jogi (halákai) magyarázatára utal. Ezen magyarázatok mesterei az ókori források egybevágó tanúsága szerint a farizeusok voltak.⁹

A Jesája próféta szövegéből származó és Qumránban feltűnő elnevezések a prófétai könyv 28. és 30. fejezeteiben találhatók. Mindez azt jelzi, hogy az elnevezések megalkotói a prófétai könyvnek bizonyos részeit kitüntetett figyelemben részesítették, ezek szövegét használták forrásul kortárs személyek és csoportok elnevezéseinek megalkotásához. Úgy tűnik, csak a könyv bizonyos részeit használták és interpretálták sajátos, csoportszempontú analízissel. Úgy tűnik, Jesája könyvének szövege nem kizárólag nevek forrásául szolgált; bizonyos fejezetek (5., 9., 10., 28. és 30.) jellegzetes szókincsét is széles körben használják a prófétai magyarázatok. A ‘tántorogni’ ige (*t’h*) rendszeresen előfordul a prófétai szöveg idézett részeiben, éspedig nemcsak ‘Efrájim részei’ jellemzésére, hanem a bortól részeg hamis próféták és papok tántorgásának megjelenítésére is (28: 7). Ezt az igét használja a Habakkuk-peser a *Hazug Csöpgető*-re, „aki sokakat tévútra vezetett” (1QpHab X. 9). Ugyanez az ige szerepel a Náhum-peserben is a *Hízelgő Dolgok Magyarázói*-val kapcsolatban.¹⁰

Másik jellegzetesség a Jesája-könyv eme részében szereplő *Efráim* elnevezés. Az *Efráim* név Jesája könyvében rendszerint az északi királyságot, Izraelt jelenti (7: 5–6). Az *Efráim* és *Júda* nevek együttes használata (7: 17) az északi (Izrael) és a déli (Júda) királyság megjelölései. Egy másik hely (Jes. 9: 20) viszont *Efrájim*-ot és *Menasé*-t említi együtt. Az elnevezések itt Izrael királyság magjának és a transzjodrániai résznek, Gileádnak a jelképei. A prófétai könyv egy bizonyos történeti helyzetben említi őket. A szöveg mögött azonosítható helyzet: az izraeli királyság két, egymással viszálykodó területe, amelyek közösen támadnak a déli Júda királyságra.

Térjünk most vissza első kérdésünkre, amely a nevek rendszerére vonatkozott a Habakkuk-peserben, vagyis, hogy mi a jelentése az *Efrájim* és *Menase* tüpologikus neveknek a peserben? Jesája könyvének idézett részében Efrájim és Menase Júda közös ellenségei. A fenti nevekkal jelölt farizeusok és szaddukeusok a Habakkuk-peserben közös

⁸ A *hlqwt* szó alapjelentése ‘csúszós dolgok’, ‘sikamlós dolgok’; a prófétai szövegben a hamis próféták megbízók elvárásaihoz igazított hízelgő jövendöléseit jelenti.

⁹ A ‘hamis prófécia’ jelentésű kifejezést értelmezi itt, a szó hasonló hangzása alapján, utalva egy eltérő jogi értelmezési hagyománnyal rendelkező csoportra.

¹⁰ 4QpNah [4Q169] frg. 3–4, II.8, III.7; ld. még 4Q166 4QpHos/a II.5, 1QpMic [1Q14] frg. 8–10, 5, frg. 11, 1; 4QpPs/a [4Q171] I.17, II.9.

ellenségei voltak a közösségnek, amelyet egyébként a peser (és számos más szöveg is) a *Júda* névvel illet. A neveket tehát, minden valószínűség szerint, Jesája könyvéből vették, és jelentésüket is úgy kell érteni, ahogyan azt a prófétai könyv értelmezte. A fenti példák mutatják – és a példák számát lehetne még szaporítani – hogy a Damaszkuszi Irat és a pesarim nyelvét is átítatják a Jesája könyvéből származó szavak és kifejezések. A magyarázók a prófétai könyvnek minden valószínűség szerint csak bizonyos részeit (első sorban a 28–30. fejezeteket) használták. Az innen származó nevek nemcsak a prófétai interpretációkban (*pesarim*) fordulnak elő, hanem egy azoknál sokkal régebbi keletkezésű szövegben, a Damaszkuszi Iratban is. Ez azt jelenti, hogy ezeket a neveket hosszabb perióduson keresztül használhatták a szóbeli hagyományban (és lehettek természetes részei egy azóta elveszett és általunk nem ismert írásbeli hagyománynak). Azoknak, akik a Damaszkuszi Iratot írták és kiegészítették, és azoknak, akik később a prófétai szövegek különleges interpretációit készítették, egyaránt rendelkezésére állhatott egy „szöveggyűjtemény”, válogatott szövegek gyűjteménye. Ezeket a szövegeket más szövegekkel szemben előnyben részesíthette ez a csoport, amely ezeknek a szövegeknek különleges jelentőséget tulajdonított. Ezek a szövegek bizonyító értékűeként, valamiféle proof text-ekként szolgálhattak meghatározott témákhoz. Az olvasók azonosíthatták magukat és csoportjuk vezetőit a szövegekben említett csoportokkal és személyekkel, és ellenfeleiket is a prófétai szövegben szereplő ellenséges csoportokkal és személyekkel.

Természetesen Jesája könyve nem az egyetlen forrása lehetett a prófétai interpretációk (*pesarim*) igen speciális terminológiájának. Más prófétai szövegek – Hósea, Amósz, és Ezékiel – bizonyos részei szintén a forrásaik között lehettek, és ezen könyvek hatása más elnevezésekre a fentihez hasonló elemzéssel szintén kimutatható. A Damaszkuszi Irat forrásainak részletes elemzése feltárja a Qumránban használt tüpológikus nevek és a ragadványnevek speciális irodalmi hátterét. A Damaszkuszi Irat ugyanis az explicit és implicit bibliai idézeteknek, valamint a különálló pesereknek valóságos füzérét alkotja.

A szövegek listája, amelyekre a Damaszkuszi Irat utal és amelyeket használ, nagyon informatív a szerző(k) és szellemi csoportjaikat illetően. A különálló peserek forrásai bizonyos prófétai szövegek, mint Hós. 4: 16, Ez. 44: 15, Jes. 24: 17, 27: 11, 7: 17 stb. A szövegek interpretációit más prófétai szövegek segítségével végzik, mint Hós. 10; Jes. 24, 28, 30, 59, 65 stb. Jesája és Hósea az interpretátorok mindenek előtt kedvelt szerzői, de szívesen használnak más prófétai szöveget is, mint Míka 2, 3, 5; Amósz 2, 5, 9 és Maleaki 1, 3 fejezeteiben olvasható próféciákat. Ezeknek a szövegeknek a szókincse egyébként hasonlóságokat mutat Jesája fent idézett szövegeivel. Témáik között megtalálható az 'igaz' és a 'gonosz' ellentéte (Mal 3: 13–21). A prófécia, amely az 'igaz'-at mint Isten különleges tulajdonát (szegulla) mutatja be, az istenítélet napján, evidenssé teszi a korai szekták jelenlétét a fogság utáni kor kezdetén.¹¹

Az intertextualitás a prófétai irodalomban általános jelenség, a műfaj lényegéhez tartozik. A prófétai szöveget is átalakító transzformatív exegézist¹² széles körben gyakorolták a prófétai szövegek gondozói, szerkesztői, és a próféták későbbi kollegái, amikor későbbi próféciák ugyanazokat a jelképeket használják. Hósea témáit használja Jesája, a Jesája-témákat pedig ismét átdolgozzák más, későbbi próféták. Bizonyos jóslatokat sorozatosan újra értelmeznek, mint például a Bileám-prófécia következő sorait: „...hajók

¹¹ J. BLENKINSOPP, A Jewish Sect of the Persian Period, CBQ 52 (1990) 5–20.

¹² FISHBANE, M., Biblical Interpretation in Ancient Israel, Oxford: Clarendon 1988, p. 465.

közelednek Kittimből, térdre kényszerítik Assurt és Ebert, elpusztulnak ők is örökre” (Num. 24: 24). A jóslat átértelmezett szavai Dán. 11: 30-ban tűnnek ismét fel, mint „Kittimből ugyanis hajók jönnek ellene” – tudniillik az Egyiptomot megtámadó IV. Antiokhosz Epiphanész ellen Kr. e. 168-ban, amikor a rómaiak megálljt parancsolnak a sikeresen előrenyomuló hadvezérnek, és hajón érkező követük ezt Antiokhosz tudtára adja. A qumráni peserek ugyanezt az elnevezést – *kittim* – használja egyébként tüpologikus névként, amikor Pompeius római légióiról beszél.

Még később hasonló folyamat játszódhatott tehát le Qumránban. Bizonyos prófétai (és nem-prófétai) szövegeket kiválasztottak speciális olvasásra, interpretációra és átdolgozásra. Azok a munkák, amelyek ennek a folyamatnak az eredményei voltak, nem voltak sem próféciák, sem exegetikai tanulmányok; valószínűleg új műfajt képviseltek, speciális jellemzőkkel. Erről a folyamatról semmi bizonyosat nem tudunk, csak feltételezhető, hogy ilyen folyamat lezajlott. A válogatók bizonyára előnyben részesítették azokat a szövegeket, amelyek ellentéteket írtak le. A kör, amelyben ezeket a szövegeket válogatták és használták, szívesen írta le saját helyzetét a tanúság-szövegekként kiválasztott prófétai szövegek szókinsével. A ragadványneveket hosszabb perióduson keresztül használhatták. Ez nyilvánvaló abból a tényből, hogy a prófétai hagyományból származó nevek először a Kr. e. 2. sz. végén írt Damaszkuszi Iratban tűnnek fel¹³, majd később ugyanezek a nevek az egy évszázaddal később írt pesarimban. A nevek hagyománya tehát függetlennek tűnik azoktól a művektől, amelyekben találták őket. Nem a művek szerzőinek ad hoc invenciói, és nem is irodalmi kölcsönzés egy régebbi műből. Ez a hagyományos nyelv működhetett a közösségekben, és kontaminálódott később más bibliai szövegekből eredő rendszerekkel.

FRÖHLICH IDA

A NŐK HIVATALOS MEGNEVEZÉSE A XVII–XVIII. SZÁZADI BOSZORKÁNYPEREK OKIRATAIBAN, VAGYIS AZ ÖRDÖGHI INCZELKEDESBŐL BÜÖS, BAJOS EÖRDÖNGÖS ASZSZONIOK NEVEIRÜL

1. Az elmúlt fél évtizedben a nők, pontosabban az asszonyok megnevezésének történetével több tanulmány foglalkozott. A kutatók összegezték a *-né* képző kialakulásának és használatának körülményeit, és elkülönítették egymástól a foglalkozásnév-képző, valamint a feleségnévképző *-né* toldalékot (PAIS 1951). Bemutatták az asszonynevek régi magyar nyelvbeli típusait, megállapították, hogy a – ma hagyományosnak tartott – *-né* képzős forma mellett az előző korokban bőven találhatunk egyéb variánsokat is az asszonyok megnevezésére (PAPP 1960; FÜLÖP 1983). Feltárták az erdélyi asszonyok régi-ségben használatos megnevezéseit (SZABÓ 1970, 1972), megfigyelve azt is, milyen szerepe van a szociális tagolódásnak a névformák kialakulásában (GERGELY 1993, 1995). Foglalkoztak az asszonyok népnyelvi megnevezésével, bemutatták a szóbeliségben általános megnevezéseket, valamint felhívták a figyelmet arra, hogy azok a névformák, amelyekre a régi írásokban nem találunk adatokat a szóbeliségben, ennek ellenére ismert és használatos formák lehetnek (ÖRDÖG 1975). A XIV–XVII. századi történeti adatok

¹³ MILIK, J.T., Milki-sedeq et Milkireša dans les anciens écrits juifs et chrétiens, JJS 23 (1972) 95–144 a mű kéziratának legrégebbi töredékét a Kr. e. 1. sz. első felére datálja. 135. o.